

HOẠT ĐỘNG THƯƠNG MẠI - QUÂN SỰ CỦA ANH TẠI XIÊM THẾ KỶ XVII

Ths. Trần Thị Nhân
Đại học sư phạm Thái Nguyên

Vào thế kỷ XVI - XVII, hầu hết các đế chế trọng thương ở châu Âu đều tìm kiếm những cơ hội để có thể tiếp cận được với nền thương mại ở vùng Viễn Đông giàu mạnh, đã từng được kiểm soát rất lâu bởi các thương nhân Ý và sau đó là người Bồ Đào Nha. Trong bối cảnh đó, tư bản Anh cũng bắt đầu chuyển hướng hoạt động thương mại từ thị trường Trung Âu sang phương Đông. Sau khi đã thâm nhập vào Ấn Độ, Trung Quốc, Anh tiến tới tiếp cận thị trường Xiêm. Ban đầu chỉ là các hoạt động thương mại, sau đó, Anh đã tiến hành các hoạt động quân sự để nhằm phục vụ cho mục đích là xâm chiếm thị trường giàu có ở khu vực Đông Nam Á này.

1. Thiết lập quan hệ thương mại bình đẳng

Người Anh đầu tiên đến Xiêm là Ralph Fitch - một thương nhân thành Luân Đôn. Sau khi ở Ấn Độ trong vòng hai năm, năm 1587, Ralph Fitch đã thực hiện chuyến đi hai mươi ngày bằng đường bộ đến Chiang Mai, khi đó đang là thủ phủ của vương quốc Lan Na độc lập¹. Báo cáo của Ralph Fitch về vàng, bạc, xạ hương và đồ sứ ở Chiang Mai

đã cho thấy sự giàu có về miền đất này và lập tức gây chú ý cho công ty Đông Ấn Anh (EIC).

Công ty Đông Ấn Anh được thành lập vào ngày 31 tháng 12 năm 1600. Với những hiểu biết ban đầu về đất nước Xiêm, EIC đã xúc tiến việc thiết lập quan hệ thương mại với đất nước này. Ngày 23 tháng 6 năm 1602, tàu Globe của EIC do thuyền trưởng Anthony Hippon chỉ huy đã đến Patani - thành phố thuộc miền Nam Xiêm. Tại đây, người Anh được cư xử bình đẳng như những người Bồ Đào Nha, Tây Ban Nha, Hà Lan đến trước và họ được phép lập đại lý thương mại tại Patani. Từ việc mở đầu đường như rất thuận lợi, ngày 15 tháng 8 năm 1612, tàu Globe đã đến Ayutthaya - kinh đô của nước Xiêm. Đại sứ đầu tiên của Anh là Adam Denton đã yết kiến triều đình Ayutthaya, dâng lên vua Ekathotsarot thư của hoàng đế nước Anh Jacop I. Sau đó, quan hệ giữa hai nước nhanh chóng được thiết lập. Xiêm đã nhượng cho EIC một toà nhà lớn bằng đá để làm đại lý buôn bán tại kinh đô Ayutthaya. Vua Xiêm còn cấp đất cho người Anh để họ xây dựng một nhà máy tại Ayutthaya, ở phía Đông sông Chao Phraya, giữa khu định cư của người Hà Lan và người Nhật và một nhà máy khác tại Patani. Đến năm 1615, công ty

¹ Derick Ganier (2004), *Ayutthaya - Venice of the East*, Bangkok: River Books Co.,Ltd, tr.95-96.

Đông Ấn Anh đã tiếp tục cử đại diện của mình đến mở thương điểm tại Chiang Mai và tiến hành thu mua các sản phẩm nổi tiếng của địa phương như vàng, ngọc tía, nhựa thơm và da hươu Như vậy, các thương nhân Anh là những người phương Tây đầu tiên thiết lập được quan hệ thương mại với miền Bắc Xiêm.

Hoạt động thương mại của Anh tại Xiêm - dưới vai trò điều hành của công ty Đông Ấn Anh - phát triển nhanh chóng song cũng sa sút một cách nhanh chóng. Nguyên nhân là do EIC trong giai đoạn này còn yếu, số vốn lưu động nhỏ nên không cạnh tranh được với các tư bản đã có quan hệ với Xiêm từ trước đó như Bồ Đào Nha, Tây Ban Nha, đặc biệt là Hà Lan. Trên thực tế, số vốn lưu động của EIC kém 10 lần so với số vốn lưu động của công ty Đông Ấn Hà Lan ⁽²⁾. Mặt khác, hoạt động của các đại lý thương mại và nhà máy của Anh tại Xiêm cũng không hiệu quả. Năm 1621, trụ sở của EIC ở Ayutthaya đã nhận được báo cáo về tình hình một số công nhân và nhân viên của công ty thường xuyên say rượu và đánh bạc hàng đêm. Tại Patani, việc buôn bán cũng trở nên bế tắc³. Trước tình hình đó, năm 1623, EIC buộc phải đóng cửa các đại lý thương mại tại Xiêm và tạm dừng quan hệ với Xiêm trong vòng gần bốn thập niên sau đó.

² Derick Ganier, *Sdd*, tr.80.

³ Rong Syamananda (1976), *A History of Thailand*, Bangkok: Chulalongkorn University, tr.65.

Đầu những năm 60 của thế kỷ XVII, Anh quan tâm trở lại thị trường Xiêm và được chính quyền Xiêm chào đón nồng nhiệt. Bản thân vua Narai là vị vua Xiêm đầu tiên nhận thấy sự cần thiết cho việc phát triển đất nước theo đường hướng châu Âu. Hơn nữa, thời gian này, quan hệ giữa Xiêm và Hà Lan đang căng thẳng do Hà Lan có tham vọng chiếm độc quyền thị trường Xiêm. Chính quyền Xiêm hy vọng sự trở lại hoạt động của công ty Đông Ấn Anh sẽ phá sự độc quyền thương mại của Hà Lan. Vì vậy, Xiêm đã dành cho người Anh những điều kiện thuận lợi nhất để phát triển thương mại tại đất nước của mình như: Trao lại trụ sở đại lý của EIC tại kinh đô Ayutthaya mà phía EIC không phải trả tiền, xoá bỏ khoản nợ 120.000 bath cho EIC⁴. Theo đó vào năm 1661, EIC đã phục hồi lại các đại lý buôn bán tại Xiêm và mở cửa trở lại một nhà máy cũ, do Thomas Coates điều hành. Tuy nhiên hoạt động của EIC trong thời gian này vẫn không hiệu quả, với giá trị thương mại nhỏ. Nguyên nhân là do người Anh ở Xiêm không quan tâm nhiều đến các hoạt động của EIC, họ chỉ thích tự kinh doanh mà không cần sự hỗ trợ độc quyền của công ty. Họ được biết đến như là những "con buôn không có môn bài". Chính vì vậy, chỉ sau một năm, nhà máy của Anh đã lại phải đóng cửa, các đại lý buôn bán gần như không hoạt động cho đến năm 1674.

⁴ *Cuộc tấn công ở ạt của các cường quốc châu Âu vào Xiêm thế kỷ XVII* (1983), Tư liệu thư viện Viện Nghiên cứu Đông Nam Á, tr. 11.

Vào những năm 70 của thế kỷ XVII, quan hệ của Xiêm với Hà Lan đang ngày càng xấu đi, có nguy cơ bùng phát thành một cuộc chiến tranh. Do đó, Xiêm đã có sự điều chỉnh chính sách đối với các nước tư bản phương Tây. Xiêm đã xóa bỏ chính sách "cân bằng", "trung lập" và dành cho các nước tư bản đến sau nhiều ưu đãi nhằm mục đích là giúp cho hoạt động thương mại của các nước này tại Xiêm phát triển để cạnh tranh, phá vỡ thế độc quyền của Hà Lan. Chính vì vậy, từ năm 1675, khi EIC hoạt động trở lại đã tiếp tục nhận được những ưu đãi đặc biệt từ phía chính quyền Xiêm. Cụ thể, Xiêm đã cho phép hàng hoá của Anh được miễn thuế quan khi qua các cảng Xiêm, đồng thời Anh được độc quyền mua thiếc tại những vùng thuộc Xiêm trên bán đảo Malay. Đổi lại, Xiêm yêu cầu Anh cung cấp cho những kỹ sư, pháo thủ, thợ đúc và các chuyên gia để giúp Xiêm công tác tổ chức phòng thủ chống lại Hà Lan. Tuy nhiên, khác với Bồ Đào Nha, Anh đã không đáp ứng ngay các yêu cầu của Xiêm, nhằm coi đây là điều kiện để mưu đồ đòi chính quyền Xiêm dành thêm cho những ưu đãi khác.

Năm 1678, công ty Đông Ấn Anh đã cử Richard Burnaby làm giám đốc cơ quan thương mại tại Xiêm, với hy vọng sẽ khôi phục mạnh mẽ hoạt động thương mại của công ty tại đất nước này. Sau khi điều tra hoạt động của EIC tại Xiêm, điều khiến Richard Burnaby bất ngờ là công ty không có hồ sơ kinh doanh phù hợp nào được lưu giữ cả, các công nhân Anh chỉ chuyên bận

rộn vào việc kinh doanh riêng, vay tiền từ người Thái hoặc sử dụng công ty làm đồ ký quỹ⁵. Để vực dậy hoạt động của EIC tại Xiêm bằng các hoạt động thương mại là rất khó, do đó Richard Burnaby đã thực hiện một kế hoạch nhằm từng bước phá vỡ thế bình đẳng trong quan hệ giữa hai nước và bắt đầu gây sức ép với chính quyền Xiêm. Richard Burnaby âm mưu đưa đại diện của EIC tham gia vào bộ máy nhà nước Xiêm, mục đích lũng đoạn nền chính trị Xiêm theo hướng có lợi cho công ty. Sau nhiều cố gắng, một nhân viên của EIC là Constantin Phaulkon đã được đề bạt làm giám đốc ngoại thương, trở thành người kiểm soát chính sách đối ngoại của triều đình Ayutthaya. Sau khi củng cố vị trí của mình, C.Phaulkon đã bổ nhiệm người của EIC là Samuel White giữ chức chỉ huy trưởng cảng Mergui và chỉ định chính ông chủ của mình là Richard Burnaby làm thống đốc tỉnh Mergui. Dần dần, người Anh đã chiếm ưu thế và thay thế người Xiêm trong bộ máy hành chính ở Mergui. Số lượng người Anh ở Mergui lên đến 200 người. Tất cả các lực lượng hải quân và lục quân ở Mergui và toàn bộ đội thương thuyền của nhà vua đều chịu sự chỉ huy của Samuel White. Tàu của EIC qua cảng Mergui đều được hưởng những đặc quyền riêng⁶. Như vậy, người Anh đã nắm giữ được thành phố cảng Mergui. Đây là thành phố cảng quan trọng hàng đầu ở phía Tây Nam Xiêm, án

⁵ Derick Ganiem, *Sđđ*, tr.99.

⁶ *Cuộc tấn công ở at của các cường quốc châu Âu vào Xiêm thế kỷ XVII, Sđđ*, tr.12.

ngữ con đường thông thương với Ấn Độ, Ả Rập và các nước phương Tây. Điều này đồng nghĩa với việc hứa hẹn sẽ mang lại nhiều lợi nhuận cho EIC.

Sau khi đã củng cố vị trí vững chắc tại Mergui, Anh bắt đầu gây sức ép với Xiêm. Tháng 9 năm 1683, sứ đoàn của Anh do Uyliam Strangh dẫn đầu đã đến Ayutthaya và đưa ra một bản yêu sách với nội dung có lợi cho EIC⁷:

Thư nhất, yêu cầu chính quyền Xiêm phải dừng việc kinh doanh với những người mà EIC chỉ xem họ là những "con buôn không có môn bài".

Thư hai, mỗi năm Xiêm phải mua một lượng hàng hoá của EIC trị giá 30.000 bạng, bất kể hàng đó Ayutthaya có cần hay không.

Thư ba, đòi bãi bỏ độc quyền của nhà nước Xiêm về việc mua bán đồng, nhằm dành quyền xuất, nhập đồng cho EIC.

Những yêu cầu vô lý từ phía Anh đã bị chính quyền Xiêm cương quyết bãi bỏ. Bản thân đại sứ Anh là Uyliam Strangh đã bị trục xuất khỏi Xiêm. Năm 1685, đại sứ mới của Anh là Robert Harbin được cử đến Xiêm với trọng trách là đàm phán để đạt được sự nhượng bộ của Ayutthaya về việc cho phép Anh xây dựng một pháo đài trên một trong những hòn đảo ở vùng biển Nam Xiêm. Tuy nhiên, yêu sách của Anh một lần nữa bị thất bại. Lý do để Xiêm từ chối những yêu sách của Anh là vì vào thời gian này, Xiêm đang củng cố và phát triển quan hệ với Pháp,

mong muốn dựa vào thế lực Pháp để làm đối trọng chống lại sự lũng đoạn của Anh và Hà Lan.

Như vậy, quan hệ thương mại giữa Xiêm và Anh đã nhanh chóng được thiết lập từ đầu thế kỷ XVII. Mặc dù nhận được rất nhiều ưu đãi từ phía chính quyền Xiêm song hoạt động thương mại của Anh tại thị trường Xiêm diễn ra hầu như không hiệu quả. Từ cuối thế kỷ XVII, Anh bắt đầu tiến hành các hoạt động quân sự gây sức ép với chính quyền Xiêm để nhằm giành được những điều kiện thuận lợi hơn cho việc kinh doanh, nâng cao giá trị thương mại tại Xiêm mà thực chất là vơ vét và cướp bóc hàng hóa tại Xiêm.

2. Tiến hành các hoạt động quân sự chống lại chính quyền Xiêm

Sau khi bị từ chối những yêu sách do đại diện của EIC đưa ra, Anh đã âm mưu chuẩn bị một cuộc chiến tranh công khai với Xiêm, trọng tâm là đánh chiếm Mergui. Nếu chiếm được Mergui, người Anh sẽ đạt được ba mục đích: *Một là*, Anh sẽ làm chủ được một căn cứ hải quân thuận lợi, có nơi trú tàu tốt nhất và nguồn dự trữ phong phú về gỗ đóng tàu và lương thực cho quân đội của Anh ở Xiêm; *Hai là*, Anh sẽ tước bỏ khả năng chiếm giữ Mergui của người Pháp, ngăn chặn được nguy cơ cạnh tranh của Pháp với Anh; *Ba là*, Anh sẽ nắm giữ độc quyền tuyến đường thương mại biển giữa vịnh Xiêm và biển Andaman. Khi đó, Anh có thể nâng cao thuế quan tùy thích đối với hàng hóa trên tuyến đường thương mại này của các thương nhân địa phương, thương nhân

⁷ Derick Ganier, *Ssd*, tr.101

các nước Ấn Độ, Ả rập, Ba Tư... Đây sẽ là nguồn thu nhập thường xuyên, bền vững cho EIC.

Vào đầu năm 1687, Anh bắt đầu tiến hành các hoạt động khiêu khích quân sự với Xiêm bằng cách săn đuổi, cướp bóc hàng hóa trên các thương thuyền của Xiêm và của các nước khác khi qua vùng biển Xiêm - Andaman. Anh cho phong tỏa vùng biển này và đốt cháy bất kỳ con tàu nào cố tình bỏ chạy. Chỉ trong vòng sáu tháng đầu năm 1687, Anh đã tịch thu được 7 con tàu, trị giá tài sản cướp bóc được lên đến 25.000 bảng⁸. Trên thực tế, mọi hoạt động cướp bóc khủng bố ở Mergui đều do Samuel White và Richar Burneby chỉ huy, mọi lợi nhuận cũng đều rơi vào túi hai con người này.

Để chuẩn bị cho cuộc tấn công vào Mergui, tháng 5 năm 1687, Samuel White đã cho rút hai binh đoàn người Thái ra khỏi thành phố. Đến cuối tháng 6 năm 1687, dưới sự chỉ huy của Weltden, hai tàu chiến của Anh đến thả neo ở cảng Mergui, trong tư thế sẵn sàng chiến đấu⁹. Đồng thời, Anh gửi tới hậu thư cho chính quyền Xiêm, đòi Xiêm phải chấp thuận với yêu sách mà Anh đã đưa ra. Bên cạnh đó, Anh còn đòi được xây dựng một pháo đài tại Mergui, yêu cầu được buôn bán với người Nhật mà hiện tại, việc buôn bán với Nhật đang do Hà Lan nắm giữ. Trên

thực tế, người Anh đã coi Mergui hoàn toàn thuộc quyền cai quản của họ, thiết lập chế độ khủng bố trong thành phố, bắt giữ các tàu của người Thái, giết chết rất nhiều dân vô tội.

Hành động của người Anh đã dẫn đến hậu quả là gây lên sự bất bình và căm phẫn của nhân dân thành phố. Đêm 15 tháng 6 năm 1687, nhân dân Mergui đã nổi dậy chống người Anh. "*Những đoàn nông dân được trang bị bằng các loại vũ khí khác nhau của chính họ đã kéo đến Mergui. Trên biển, gần thành phố đã xuất hiện hàng trăm thuyền đánh cá, được trang bị một cách cấp tốc để chiến đấu... Nông dân các vùng đã khước từ bán lương thực cho bọn xâm lược*"¹⁰. Do tính bất ngờ của cuộc nổi dậy và do sự chủ quan, quá tin vào ưu thế quân sự của mình nên kết quả quân Anh đã bị thất bại. Số quân Anh ở Mergui bị tiêu diệt gần như hoàn toàn. Samuel White và Weltden may mắn trốn thoát và trở về được tới nước Anh, trong khi đó, EIC không hề biết tình hình ở Mergui nên vẫn tiếp tục tăng cường thêm một tàu chiến nữa tới thành phố này vào tháng 8 năm 1687, song đã bị tàu của Xiêm bao vây tại cảng biển. Cuối cùng, người Anh đã phải xin đầu hàng.

Sau thất bại nặng nề ở Mergui năm 1687, Anh không dám công khai tấn công quân sự vào Xiêm. Một lý do khách quan nữa là vào thời gian này, quân đội đồn trú

⁸ Derick Ganier, *Sdd*, tr.102.

⁹ Theo Derick Ganier, *Sdd*, tr.103: Chỉ có một tàu ứng cứu được Anh cử đến Xiêm, đó là tàu "Curtana", được trang bị 24 khẩu súng, do thượng tướng hải quân Weltden chỉ huy.

¹⁰ *Cuộc tấn công ở ạt của các cường quốc châu Âu vào Xiêm thế kỷ XVII, Sdd*, tr.16.

của Pháp đang có mặt tại Bangkok và Mergui, vì vậy, Anh đã tránh không va chạm với Pháp mà giữ thái độ chờ thời cơ. Về phía chính quyền Xiêm, do không muốn xảy ra xung đột quân sự làm tăng thêm sự căng thẳng trong quan hệ giữa hai nước nên vào đầu năm 1688, Xiêm đã đề nghị đàm phán hoà bình với Anh. Sau đó, “Cách mạng 1688” nổ ra đã làm thay đổi căn bản cách nhìn nhận về người châu Âu của người Thái. Chính sách “đóng cửa” của Xiêm đã khiến cho quan hệ giữa Xiêm và Anh dừng lại. Người Anh nhận thấy không còn hy vọng ở thị trường Xiêm nên đã chuyển sự chú ý sang cảng Syriam thuộc Myanma. Quan hệ thương mại giữa công ty Đông Ấn Anh và chính quyền Xiêm đã kết thúc sau gần một thế kỷ nhiều sóng gió. Tuy nhiên, chính quyền Xiêm không ngăn cấm hoạt động thương mại của các thương nhân nước ngoài nên các thương nhân Anh vẫn tiếp tục đến buôn bán tại thị trường Xiêm trong khoảng một thế kỷ tiếp theo.

3. Kết luận

Thế kỷ XVII, Xiêm trở thành địa điểm thu hút gần như đông nhất các cường quốc thương mại từ châu Âu đến. Bằng các phương thức tiếp cận khác nhau, song các quốc gia châu Âu này đều mưu đồ chiếm lĩnh thị trường Xiêm, với mục đích đạt được lợi nhuận cao nhất từ việc buôn bán các sản vật có giá trị thương mại cao của Xiêm.

Anh tiếp cận thị trường Xiêm trong bối cảnh phải cạnh tranh với các cường quốc thương mại châu Âu đến trước như: Bồ Đào Nha, Tây Ban Nha, Hà Lan và sau đó là Pháp. Trên thực tế, do số vốn lưu động của

công ty Đông Ấn Anh thấp, tổ chức của công ty lại thiếu chặt chẽ, khả năng kiểm soát hoạt động đối với nhân viên và các thương nhân còn yếu, do đó hoạt động thương mại của Anh tại Xiêm trong thế kỷ XVII không thu được lợi nhuận lớn.

Cũng giống như các nước tư bản khác, để đạt được mục đích thương mại cao tại thị trường Xiêm, Anh đã tiến hành các hoạt động quân sự để gây sức ép với chính quyền Xiêm, mà thực chất là hỗ trợ cho các hành động cướp bóc, vơ vét hàng hóa ở Xiêm. Song, các hoạt động quân sự của Anh tại Xiêm đã gây lên phản ứng mạnh mẽ từ phía quần chúng nhân dân và chính quyền Xiêm. Anh bị mất đi sự ủng hộ từ phía nhà nước Xiêm và cuối cùng đã phải rút lui khỏi thị trường đầy tiềm năng này sau gần một thế kỷ thiết lập quan hệ thương mại.

Tài liệu tham khảo

1. Derick Ganier (2004), *Ayutthaya - Venice of the East*, Bangkok: River Books Co.,Ltd.
2. Hutchinson E.W (1990), *1688 Revolution in Siam: The memories of Father de Beze*, Hongkong: Hongkong University Press.
3. Rong Syamananda (1976), *A History of Thailand*, Bangkok: Chulalongkorn University.
4. *Cuộc tấn công ô ạt của các cường quốc châu Âu vào Xiêm thế kỷ XVII* (1983), Tư liệu thư viện Viện nghiên cứu Đông Nam Á.
5. D.G.E. Hall (1997), *Lịch sử Đông Nam Á*, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội.